

«ДЗЯДЫ» В КУЛЬТУРНІЙ ПАМ'ЯТІ БІЛОРУСІВ

Любов Боса

УДК 394.268.3(=161.3)

Дзяды бароняць ад бяды.
Білоруська народна мудрість

На початку листопада нам пощастило відвідати столицю Білорусі — Мінськ, а також у рамках міжнародного свята «Каласавіні» долучитися до вшанування 134-ї річниці від дня народження видатного поета та наукового і громадського діяча Якуба Коласа (Костянтина Михайловича Міцкевича) у Державному літературно-меморіальному музеї. Народний пісняр народився 3 листопада 1882 року на хуторі Акінчіци (нині Мінської обл.), саме на тому тижні, коли в білорусів проходять поминальні дні — «Дзяди». Символічним є й те, що це свято знайшло своє відображення на сторінках його творів, адже у спадщині багатьох великих національних митців тема народної пам'яті посідає значне місце. У музейних фондах зберігаються зафіксовані ним фольклорні та етнографічні польові матеріали, які майбутній поет зібрав у юності і до яких неодноразово звертався впродовж усього життя. Про «Дзяди» Якуб Колас розповів у «Новій Землі» (1923). Філософ Володимир Конон назвав цей твір епосом, у якому «виявлений духовний сенс білоруського національного Космосу» [2].

Тож у нас була ще й невеличка нагода простежити, якого значення надають цьому святу в сучасній Білорусі. Нагадаємо, що Осінні Діди (Восеньскія Дзяды) — поминальні дні в народному календарі білорусів і українців, а також населення прикордонних з Білоруссю територій: Підляшшя, Смоленщини, Аукштайтії.

Походять Діди (білорус. Дзяды, польс. Dziady, литов. Ilgės), за висновками вчених, з дохрис-

тиянського балто-слов'янського звичаю тризни, пов'язаного з культом предків. Серед значної кількості поминальних днів календарного року найбільше вшановуються Осінні Діди. У цей час уже зібрано весь урожай, природа завмирає, починаються великі поминки померлих родичів. Збереглися згадки про те, що білорусам був відомий також стародавній звичай поминання пращурів-жінок (Баби). Дохристиянський звичай закликання душ померлих на Діди вперше було художньо зображено Адамом Міцкевичем у його знаменитій поемі «Дзяды». З християнізацією слов'янських народів обряд ускладнився нашаруванням нового культу. Обряди трансформувалися в Батьківські суботи, і в такому вигляді існують досі.

У білорусів та українців важливою була також Дмитрова субота (перед святом Дмитрія Солунського). Зараз його відзначають в одну із субот з 1 по 11 листопада. Однак зазвичай поминають увесь тиждень. Через те що католицька церква відзначає День пам'яті 2 листопада, нині Діди об'єднують фактично дві традиції — православному і католицькому. У ці дні або напередодні потрібно відвідати храм, подати поминальну записку за своїх покійних рідних, помолитися, поставити свічку. У цей час відправляються вселенські панахиди — спеціальні служби, присвячені пам'яті покійних [1].

До визнання народних «Дзядів» костел поки не готовий. У Дмитрівську поминальну суботу (церковний аналог Дзядів), за словами православних священиків, душам покійних досить свічки і молитви. Проте народ по-своєму

бачить це свято. Навіть у православному храмі в ці дні ми побачили довгий (через усе приміщення) стіл, на якому лежало безліч клуночків з вечерею для предків.

На Осінні Діди в околицях Мінська, за словами наших респондентів, і нині влаштовують домашню сімейну вечерю, на яку мають завітати предки [ЗБ]. До цього свята в давнину готувалися з особливою ретельністю: прибирали в будинку, милися в лазні. Примітно, що обов'язково після відвідування лазні залишали відро чистої води і свіжий вінчик для предків. Жінки на Осінні Діди в Білорусі зазвичай готують святкові страви, а господареві будинку належить перед вечерею запалити свічку і прочитати молитву, а також запросити душі предків до столу. При цьому всі двері в будинку залишаються відкритими, щоб «діди» могли ввійти й сісти за стіл. Традиційною стравою була поминальна кутя.

«Дзядами», до речі, називають і сам день, коли відбувається обряд, і пращурів, яких потрібно згадати щонайменше до сьомого покоління. Потім зі словами «Святі Діди, Ви у нас поїли, попили, то ж ідіть назад до себе» випроводжали і виносили горщик з їжею та швидко зачиняли двері. Трапеза залишалася на столі до ранку, мовляв, раптом забреде якась заблукала душа. Так робили щороку, поступово передаючи всю інформацію дітям і онукам. Проте упродовж ХХ ст. традиція поминати своїх предків на Дзяди не віталася.

Нині щорічно 2 листопада в Білорусі, як і в усій Центрально-Східній Європі, відзначається День пам'яті (після відповідного Указу Президента Республіки Білорусь від 26 березня 1998 № 157), що вважається державним святом (до нинішнього президента це був ще й вихідний день).

Починаючи з 1988 року, на Діди щорічно відбувається хода в урочище Куропати в пам'ять про жертви сталінського режиму [НА]. Зенон Позняк, нині політичний емігрант, згадував: «Куропати були як вибух

атомної бомби. І тому Діди мали такий характер. Поворот до національного відродження, шанування пам'яті предків і визнання справедливості. Комуністи КДБ прекрасно розуміли, що це означає. Тоді над натовпом піднялися біло-червоно-білі прапори. Люди вперше їх побачили» [2].

У 1989 році на «Дзяди» було встановлено семиметровий «Хрест Страждань». Це свято і саме місце стали символом боротьби за незалежність Білорусі. Нині ж Куропати — поза увагою офіційних органів. Проте в урочищі традиційно влаштовуються народні толоки: люди прибирають і впорядковують територію, ремонтують хрести.

«Діди — це ті, хто зайшов за обрій. Усі діди, хто переселився на той світ. Незалежно від статі, віку. У тому світі вони відповідальні за рід, за тих, хто залишився тут, у світі матеріальному» — ще й так узагальнено відповідають білоруси на питання про значення цього свята. Звичайно, до цього кола «дідів» належать і найшанованіші, ті, хто потрапив до «народного пантеону». Одним з тих, хто сприяв національному відродженню в 1980-х роках, був Алесь Адамович. Саме в ці поминальні дні Нобелівська лауреатка Світлана Алексієвич зазначила на Радіо Свобода — Білорусь: «**Алесь Адамович** — білоруський **Вацлав Гавел**. Його ім'я заслуговує увічнення. Ідею створення музею я підтримую і буду в цій справі брати участь... Ми ж чекаємо якихось дій від влади, а де ми самі?» [3].

Для білорусів боротьба за незалежність ще не завершилася. Попри всі перепони вони шукають своє коріння і не забувають пращурів, що спростовує поширену думку про незворотність асиміляційних процесів, ініційованих близьким сусідом ще з давніх часів. Отже, в умовах урбанізаційних та глобалізаційних викликів, репресивних дій влади Дзяди, у найширшому розумінні цього явища, виконують функцію своєрідного етно-захисного механізму національної культури.

Поїздка відбулася в рамках спільного українсько-білоруського проекту «Етнокультурна спадщина народів України та Білорусі в

контексті сучасного етнокультурного дискурсу» (Ф 73/117-2016) за підтримки Державного фонду фундаментальних досліджень України.

1. *Жарко Г.* Дзяды – ад сівой мінуўшчыны да пераломных падзеяў 1988 году [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.svaboda.org/a/788255.html>.

2. *Конан У.* Эсхаталагічныя матывы ў паэзіі Якуба Коласа [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://media.catholic.by/nv/n25/art9.htm>.

3. Святлана Алексіевіч ахвяруе 5 тысяч даляраў на музэй Адамовіча [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.svaboda.org/a/28098960.html>.

Список інформантів

ЗБ – Записала Л. Боса 4 листопада 2016 р. у м. Мінську.

ІС – Записали Л. Боса та А. Журавльова 4 листопада 2016 р. у м. Мінську.

НА – Наталя Адамович. Записали Л. Боса та А. Журавльова 4 листопада 2014 р. у м. Мінську.